

АНОТАЦІЯ

Новицький І.В. Механізми інтегрованого розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність (07 – Управління та адміністрування). – Уманський національний університет садівництва, Умань, 2020.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних й практичних проблем формування механізмів інтегрованого розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу. У роботі обґрунтовано низку концептуально нових, важливих для економічної науки та аграрного підприємництва положень і висновків.

Об’єктивні передумови виникнення інтеграційних взаємодій учасників процесу відтворення в аграрному секторі дозволяють тлумачити їх як інструмент реалізації стратегії сталого інноваційного розвитку цієї складної соціально-економічної системи в умовах мінливого зовнішнього середовища. Сутнісними характеристиками інтегрованого розвитку підприємств продуктивних підкомплексів вітчизняного аграрного сектору є багатоступеневий ієрархічний характер, діалектична єдність внутрішньої організації інтегрованої структури та зовнішніх зв’язків, розширення взаємодій суб’єктів господарювання в межах послідовних стадій виробничо-розподільчого процесу за певними видом інтеграційних процесів під впливом специфічних груп факторів.

Узагальнено принципові формальні та змістові характеристики аграрно-промислових формувань зернопродуктового підкомплексу, що розглядаються як створені задля досягнення спільної мети на тимчасовій чи постійній основі динамічні системи відносно відокремлених учасників зернопродуктової вертикалі, що господарюють як цілком самостійні юридично та економічно суб’єкти ринкових відносин, основною метою яких є забезпечення та гарантування взаємовигідних (відносно рівних) економічних умов стійкого

інноваційного розвитку усіх учасників технологічного ланцюга через подолання проявів монополізму окремих з них.

Обґрунтовано необхідність корегування методики комплексного аналізу та оцінки стійкості виробництва відповідно до галузевих особливостей підприємств зернопродуктового підкомплексу з використанням комплексного критерію стійкості, розрахованого на основі показників їх динаміки, як співвідношення середнього приросту лінійного тренду та середньоквадратичного відхилення рівнів від тренду.

Проаналізовано тенденції валового виробництва зерна та формування експортного потенціалу зернової галузі України, регулюючі чинники формування врожайності зернових, встановлено визначальну роль фінансового та обслуговуючого блоків, що стримують запровадження прогресивних технологій, й оновлення та оптимізацію машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств.

Удосконалено методичні засади моніторингу розвитку регіонального зернопродуктового підкомплексу та підприємств у його складі, що передбачають консеквентні аналітичні дослідження двох груп підприємств, згрупованих з врахуванням особливостей їх функціонування в інтегрованому полі та поза ним, на основі системи абсолютних показників, що характеризують силу коливань, та відносних – задля оцінки рівня інтенсивності процесу змін у його результативності та динаміки розвитку.

Встановлено, що сировинна основа сталого функціонування і розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу формується на рівні сталого продукування зерна у сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону. Загальні показники варіації цін на зерно дозволяють аналізувати тенденції зміни ринкової кон'юнктури та оцінювати конфлікт інтересів виробників та споживачів цієї продукції. Специфічний характер й тіснота взаємозв'язків між виробниками зерна та його переробниками (промисловими споживачами) у межах зернопродуктового підкомплексу впливає на формування залежності між тривалістю проходження зерна по складових продуктового ланцюга та ритмічністю виробництва.

Обґрунтовано пропозиції з реалізації механізмів інтегрованого розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу через налагодження контрактних відносин між його суб'єктами, внутрішньогосподарську та міжгосподарську кооперацію та інтеграцію з метою координації виробничих програм та фінансових ресурсів для ефективної діяльності усіх учасників технологічного циклу максимальної (глибокої) переробки зерна у межах високотехнологічних аграрно-промислових формувань.

Розроблено модель пропорційно-збалансованого розвитку підприємств регіонального агробізнесу, що представлений об'єднаннями кооперативного та аграрно-промислового типу різних видів. Зокрема в зернопродуктовому підкомплексі функціонує досить неоднорідна мережа зернових компаній, що різняться за ступенем спеціалізації, наявністю основних ланок технологічного ланцюга, масштабами виробництва, асортиментом продукції тощо.

Доведено доцільність застосування програмно-цільового підходу щодо вирішення проблем стійкого розвитку підприємств різних галузей зернопродуктового підкомплексу з метою мобілізації його засобами переваг аналізованих регіонів, елімінування впливу негативних чинників та мінімізації ризиків.

Систематизовано принципи формування стратегічної програми забезпечення стійкого розвитку суб'єктів основних галузей зернопродуктового підкомплексу. Обґрунтована програма стійкого розвитку підприємств регіонального зернопродуктового підкомплексу на основі державно-приватного партнерства має усі ознаки цілісної системи налагодження та ефективного розвитку таких відносин між учасниками зернопродуктової вертикалі та владними інститутами й інституціями щодо продовольчого забезпечення та формування експортного потенціалу конкретного регіону, успішна реалізація якої можлива за умови системного моніторингу зовнішніх факторів функціонування підприємств в умовах конкретного регіону на основі SWOT-аналізу.

Обґрунтовано організаційну модель міжрегіональної квазіінтегрованої структури зернопродуктового підкомплексу, первинний рівень якої об'єднує

профільні центри координації інтеграційних процесів учасників технологічного ланцюга, які у складі районного центру разом з іншими районними центрами підпорядковані центру на рівні області. За умови досягнення згоди на міжрегіональному рівні щодо делегування окремих функціональних компетенцій міжрегіональному центру координації інтеграційних процесів в зернопродуктовому підкомплексі, це сприятиме врахуванню регіональних особливостей розвитку сільськогосподарських й переробних підприємств на первинному рівні, акумулюванню та класифікації їх проблем на вищому рівні та формуванню оптимального механізму їх вирішення.

Встановлено доцільність у межах організаційно-економічного механізму залучення фінансових установ до інтеграційних процесів в аграрній сфері, розробки та реалізації моделі регіонального фінансово-агропромислового комплексу на основі інтегрованої групи підприємств, як консолідованої системи учасників замкненого зернопродуктового ланцюга, які обирають спільний напрям розвитку, стійкість якого проявляється в узгодженні параметрів змін факторів реалізації функцій учасників та їх очікувань від інтеграційної взаємодії, при цьому оцінювати стійкість розвитку інтегрованої структури зернопродуктового підкомплексу пропонується за уточненою системою індикаторів, що характеризують зміни у зовнішньому середовищі та внутрішні відхилення у функціональних підсистемах в розрізі їх господарюючих суб'єктів.

Удосконалено алгоритм стратегічного управління розвитком інтегрованої структури зернопродуктового підкомплексу у частині виявлення, оцінки та моделювання можливого спектру стратегічних альтернатив розвитку засобами економіко-математичного моделювання з постановкою економічного завдання оптимізації структури використовуваних посівних площ, проектування виробничої програми сільськогосподарських підприємств за умови реалізації стратегії диверсифікації за рахунок поглиблення переробки зерна.

Ключові слова: інтегрований розвиток, зернопродуктовий підкомплекс, аграрно-промислове формування, механізми, рівень стійкості, стратегічне управління, квазіінтегрована структура.

ABSTRACT

Novytskyi I.V. Mechanisms of integrated development of grain sub-complex enterprises. – Qualification scientific paper. Manuscript.

Thesis for PhD degree in speciality 076 – Business, trade and exchange activities (07 – Management and administration). – Uman National University of Horticulture, Uman, 2020.

The dissertation presents the results of a comprehensive research of theoretical and practical issues on the formation of the mechanisms of integrated development of enterprises of grain production sub-complex. A number of conceptually new statements and conclusions important for economics and agrarian entrepreneurship have been substantiated in the paper.

Objective prerequisites for the emergence of integration interrelations of the participants of the reproduction process in the agrarian sector allow us to interpret them as a tool of implementation of the strategy of sustainable innovative development of this complicated social and economic system under conditions of the changeable external environment.

Essential characteristics of integrated development of enterprises of food sub-complexes of a domestic agrarian sector are multistage hierarchical character, dialectical unity of internal organization of integrated structure and external relations, cooperation enhancement of business entities within successive stages of the production-distribution process according to a certain type of integration processes under the influence of a specific group of factors.

Fundamental formal and content characteristics of agro-industrial formations of grain-production sub-complex were generalized. They are interpreted as dynamic systems created to achieve the mutual aim on a temporal or permanent basis in relation to separated participants of grain-food vertical, that function as legally and economically independent entities of market relations, whose main aim is to provide and guarantee mutually beneficial (relatively equal) economic conditions of a

sustainable innovative development of all participants of technological chain through overcoming monopolism manifestation of some of them.

It has been substantiated that it is necessary to correlate the methods of complex analysis and the evaluation of stability of an enterprise according to the industry peculiarities of enterprises of grain production sub-complex using complex stability criterion. The stability criterion is calculated on the basis of their dynamics parameters as the correlation of an average increment of a linear trend and root-mean-square deviation of levels from the trend.

The thesis presents the analysis of trends of gross production of grain and the formation of export potential of the grain branch of Ukraine and factors regulating grain yields formation. Determinant role of financial and servicing blocks that restrain the implementation of progressive technologies, renewal, and optimization of machine and tractor fleet of agricultural enterprises was established.

Applied principles of monitoring the development of regional grain production sub-complex and enterprises in its structure were improved. These principles imply consequent analytical research of two groups of enterprises, clustered with the account of their functioning peculiarities in the integrated field and beyond it, on the basis of the system of absolute parameters, that characterize the intensity of fluctuations and relative parameters to evaluate the level of intensity of the changes by their results and the dynamics of development.

It has been established that raw materials basis of sustainable functioning and development of the enterprises of grain production sub-complex is formed at the level of stable production of grain in agrarian enterprises of the investigated region.

General indexes of price variation of grain allow us to analyze the trends of market condition changes and to evaluate the conflict of interests of producers and consumers of this product.

Specific character and strength of the relationship between producers of grain and its processors (industrial consumers) within grain production sub-complex influence the formation of dependence between the duration of grain movement through the elements of the production chain and regular pace of production process.

The suggestions were substantiated as to the implementation of mechanisms of integrated development of enterprises of grain production sub-complex through the establishing contract relations among its entities, intra- and inter-farm cooperation and integration to coordinate the production programs and financial resources for effective activity of all participants of technological cycles of maximal (global) grain processing within highly technological agro-industrial units.

The model of the proportional and well-balanced development of enterprises of the regional agrarian business that is represented by the associations of cooperative and agro-industrial type of different kinds has been developed.

In particular, there is quite a heterogeneous network of grain companies operating in grain production subcomplex, that differ by the level of specialization, the presence of the main chains of a technological chain, the scale of production, and product range, etc.

It has been proved that it is expedient to apply program-oriented approach as to the settlement of problems of sustainable development of enterprises of different branches of grain production sub-complex, using its means to mobilize the advantages of the analyzed regions, to eliminate the influence of the negative factors and to minimize the risks.

The principles of the formation of the strategic programs for providing sustainable development of the entities of the main branches of grain production sub-complex were systemized.

Substantiated program of sustainable development of enterprises of regional grain production sub-complex on the basis of state and private partnership has all signs of an integral system of establishment and effective development of such relations among the participants of grain production vertical and authority institutions as to the food provision and formation of export potential of a particular region. Successful implementation of this program is possible under systemic monitoring of external factors of enterprises operating in the conditions of a particular region and based on the SWOT analysis.

Organizational model of interregional, quasi-integrated structure of the grain sub-complex was substantiated. The primary level of this model combines core centers for

coordination of integration processes of the participants of the technological chain in the structure of the district center together with the other district centers subordinate to the regional center.

Provided that an agreement is achieved at inter-region level as to the delegation of certain functional competences to interregional center of coordination of integration processes in grain production sub-complex, that will promote consideration of regional peculiarities of the development of agrarian and processing enterprises at the initial level, accumulation and classification of their problems at a higher level and formation of the optimal mechanism for their solution.

It was established that it is feasible to involve financial institutions into integration processes in the agrarian sphere within organization-economic mechanism, to the development and implementation of the model of regional financial and agrarian complex. It can be achieved on the basis of an integrated group of enterprises as consolidated system of participants of a closed grain production chain that have common development, the stability of which is manifested in the agreement of the parameters that show the changes in the factors of implementation of the functions of enterprises and their expectations from integrated cooperation. In this case, it is suggested to evaluate the development stability of integrated structure of grain production sub-complex according to the specified system of indicators that characterize the changes in the external environment and internal deviations in the functional subsystems in the context of their business entities.

The author also suggested an improved algorithm for managing the development of integrated structure of grain production sub-complex especially concerning revealing, evaluating and modeling a possible range of strategic development options using economic-mathematical modeling, when economic task is set for the optimization of the structure of cultivated areas, designing production scheme of agrarian enterprises under condition that the diversification strategy is implemented due to the intensification of grain processing.

Key words: integrated development, grain production sub-complex, agro-industrial formation, mechanisms, level of stability, strategic management, quasi-integrated structure.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

які розкривають основний зміст дисертації:

1. Нестерчук Ю., Новицький І. Міжгалузеві та міжгосподарські взаємодії суб'єктів аграрно-промислового виробництва. *Zeszyty naukowe PWSZ w Plocku. Nauki ekonomiczne*. Плоцьк : PWSZ, 2017. Т. XXVI. С. 119-131. (0,79 ум. друк. арк.). (Особистий внесок автора: огляд літератури щодо системи аграрно-промислового виробництва та формування інтеграційних взаємодій в її межах – 0,55 ум. друк. арк.) [наукове видання держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу; Index Copernicus].

2. Новицький І.В. Теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Випуск 13. Частина 2. С. 39-43. (0,73 ум. друк. арк.) [фахове видання; Index Copernicus].

3. Новицький І.В. Аналітична оцінка потенційних можливостей зростання конкурентоспроможності та інтеграційної активності підприємств зернопродуктового підкомплексу. *Агросвіт*. 2018. № 9. С. 45-51. (0,66 ум. друк. арк.) [фахове видання; Index Copernicus].

4. Новицький І.В. Сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняного зернового господарства. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Київ: Видавництво «Основа», 2018. Вип. 93. Ч. 2. Економічні науки. С. 86-98. (0,55 ум. друк. арк.) [фахове видання; Index Copernicus].*

5. Новицький І.В. Закономірності й тенденції розвитку суб'єктів господарювання у межах функціональних підсистем зернопродуктового підкомплексу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2019. № 35. С. 96-105. (0,67 ум. друк. арк.) [фахове видання; Index Copernicus].

6. Нестерчук Ю.О., Новицький І.В. Роль інтеграції в процесі забезпечення пропорційного й збалансованого розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 2. С. 13-25. (0,66 ум. друк. арк.). (Особистий внесок автора: оцінка впливу активізації інтеграційних процесів основних учасників зернопродуктового виробництва та координації їх виробничих програм й фінансових ресурсів на забезпечення сталого розвитку – 0,52 ум. друк. арк.) [фахове видання; Index Copernicus].

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Новицький І.В. Наукові засади структурування зв'язків суб'єктів аграрно-промислового виробництва. *Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах господарювання* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. заоч. конф., 14 квіт. 2017 р. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю.А., 2017. С. 66-69. (0,19 ум. друк. арк.).

8. Нестерчук Ю.О., Новицький І.В. Фактори розвитку інтегрованих структур в аграрному секторі. *Економіка і менеджмент 2017: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку. Т. 2 : Економіка підприємства: проблеми та напрями економічного та соціального розвитку в XXI сторіччі* : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 берез. 2017 р. Дніпро : Біла К.О., 2017. С. 33-36. (0,11 ум. друк. арк.). (Особистий внесок автора: аналіз сучасних форм аграрно-промислової інтеграції – 0,07 ум. друк. арк.).

9. Новицький І.В. Формування системи показників комплексної оцінки економічних взаємовідносин учасників інтегрованих формувань зернопродуктового підкомплексу. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 трав. 2017 р. Умань: Видавець «Сочінський», 2017. С. 95-97. (0,14 ум. друк. арк.).

10. Новицький І.В. Тенденції розвитку вітчизняного зернового господарства. *Сучасні напрями розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 6 квіт. 2018 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 72-75. (0,16 ум. друк. арк.).

11. Нестерчук Ю.О., Новицький І.В. Фактори та умови розвитку зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 травня 2018 р. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2018. С. 81-83. (0,13 ум. друк. арк.). (Особистий внесок автора: аналіз динаміки розвитку зернового господарства Черкаської області – 0,09 ум. друк. арк.).

12. Новицький І.В. Світовий досвід розвитку підприємств аграрно-промислового виробництва на засадах кооперації та інтеграції. *Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 квіт. 2018 р. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 144-146. (0,20 ум. друк. арк.).

13. Новицький І.В. Удосконалення механізму взаємовідносин учасників агропромислово-фінансової інтеграції в зернопродуктовому підкомплексі. *Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації* : матеріали Всеук. наук.-практ. конф., 2 березня 2019 р. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2019. С. 64-66. (0,22 ум. друк. арк.).

14. Новицький І.В. Оцінка стійкості зернового виробництва в інтегрованих формуваннях. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції* : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 берез. 2019 р. Тернопіль : Крок, 2019. Ч.1. С. 43-45. (0,18 ум. друк. арк.).